

پرسشنامه اعتماد اجتماعی

مقدمه

اعتماد اجتماعی^۱ از جمله مفاهیمی است که در چند دهه اخیر با چشم‌انداز خاصی مطرح شده است، به‌طوری‌که اندیشمندان متعددی از جمله اوچی، اعتماد اجتماعی را کلید موفقیت سازمانی دانسته‌اند و در تأیید آن اوسلانر، از آن به‌عنوان تسهیلگر روابط انسانی یاد کرده است (پورمحمدی، ۱۳۷۸؛ عباس زاده، ۱۳۸۳). به عبارتی، اعتماد اجتماعی به مثابه یک مفهوم یا کنش اجتماعی در تعامل مستقیم با مفاهیم یا رفتارهای اجتماعی دیگر است. در جهان مدرن، اعتماد بر مبناهایی استوار شده است که با دوران پیش از مدرن اساساً تفاوت دارد. در دوره‌های پیش از مدرن، اعتماد برحسب زمینه‌های محلی مشخص می‌شده است. گیدنز معتقد است که چهار زمینه محلی اعتماد بر فرهنگ‌های پیش از مدرن تسلط دارند: ۱- نظام خویشاوندی: وابستگی خویشاوندی، به‌رغم کشمکش‌های اضطراب برانگیز آن، شبکه‌ای از پیوندهای اجتماعی اعتمادپذیر را فراهم می‌سازد؛ ۲- اجتماع محلی: در بیشتر محیط‌های پیش از مدرن، محیط محلی جایگاه رشته‌های روابط اجتماعی در هم بافته است که پهنه مکانی محدود آن مایه استحکام این روابط می‌شود؛ ۳- اعتماد، نفوذ کیهان‌شناسی مذهبی است. کیهان‌شناسی مذهبی تفسیرهای اخلاقی و عملی در زندگی اجتماعی و عملی و نیز جهان طبیعی به دست می‌دهد که برای مؤمنان محیط امنی را ارائه می‌کند. مهم‌ترین کارکرد باورهای مذهبی این است که معمولاً به تجربه رویدادها و موقعیت‌ها اعتماد تزریق می‌کند و ۴- عمده روابط اعتماد در فرهنگ‌های پیش از مدرن، خود سنت است. سنت به شیوه بنیادی در امنیت وجودی انسان دخیل است، چرا که اعتقاد به تداوم گذشته، حال و آینده را حفظ می‌کند (گیدنز، ترجمه ثلاثی، ۱۳۷۷).

در کل، اعتماد اجتماعی یکی از ابعاد بسیار مهم زندگی بشری را تشکیل می‌دهد، به‌طوری‌که بشر امروز بدون اعتماد اجتماعی تا حد زیادی قادر به حیات اجتماعی نیست. بنابراین، حیات اجتماعی زمانی بقا و تداوم می‌یابد که حداقل یکی از پیش‌فرض‌های اساسی آن (اعتماد اجتماعی) برقرار باشد. در جامعه کنونی نیز پیشرفت و ترقی زمانی میسر خواهد بود که در تعاملات اجتماعی افراد، اعتماد متقابل برقرار باشد. درواقع، اعتماد باعث تداوم کنش اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود و بدون آن هیچ کنش متقابل مطمئنی صورت نمی‌گیرد (اینگلهارت، ترجمه وتر، ۱۳۷۳). همچنین، اعتماد اجتماعی از جمله پدیده‌های اجتماعی است که در روابط و تعاملات انسانی نقش حیاتی ایفا می‌کند. از سطح خرد

1- Social trust

(خانواده) گرفته تا سطح کلان (جامعه) و حتی در ساخت‌های فراتر از آن (جهانی) اعتماد اجتماعی پدیده‌ای است که تسهیل‌گر روابط انسانی است (پورمحمدی، ۱۳۷۸). از دیدگاه چلبی (۱۳۷۵)، اعتماد ریشه در وابستگی عاطفی دارد. به اعتقاد او، هرگاه عواطف مثبت امکان رشد داشته باشند و بتوانند بین افراد جریان پیدا کنند، اعتماد ایجاد و تقویت می‌شود.

بررسی ادبیات مربوط به اعتماد اجتماعی نشان می‌دهد که از دیدگاه‌های مختلف روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناختی و معرفت‌شناختی به آن پرداخته شده است. در حوزه روان‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، اعتماد به عنوان ویژگی فردی مطرح می‌شود، بر احساسات، عواطف و ارزش‌های فردی تأکید می‌کند (کافی، ۱۳۸۰) و در بررسی آن نظریه‌های شخصیت و متغیرهای فردی مورد توجه قرار می‌گیرد. بر اساس این دیدگاه، اعتماد با مفاهیمی چون صداقت، تمایلات همکاری‌جویانه، اطمینان، صراحت و اعتماد به یکدیگر ارتباط نزدیکی دارد. بر اساس دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، اعتماد نوعی احساس فردی نسبت به امری است که مورد تأیید می‌باشد. به این ترتیب، اعتماد را می‌توان نگرشی مثبت نسبت به فرد یا امری خارجی دانست. اعتماد مبین نوع ارزیابی ما از پدیده‌ای است که با آن مواجه هستیم و همواره مثبت است. در مباحث روان‌شناسی اجتماعی و مناسبات فرد و جامعه، اعتماد در سطح افراد نسبت به افراد دیگر یا پدیده‌های بیرونی سنجیده می‌شود. پس اعتماد نسبت به چیزی یا کسی است، لذا اعتماد یک فرآیند است که یک بُعد آن اعتماد اجتماعی و بُعد دیگر آن اعتماد فردی است و بر این اساس از اعتمادکننده و اعتمادشونده صحبت می‌شود (محسنی تیریزی، ۱۳۸۰). یکی از مدافعان این دیدگاه جانسون است. وی مانند کلمن در یک رابطه مبتنی بر اعتماد، دو عنصر اعتمادکننده و اعتمادشونده را در نظر می‌گیرد که در صورت وجود اعتماد، کنشگران دارای صداقت، اطمینان، همکاری با یکدیگر و اعتماد به همدیگر می‌باشند (کافی، ۱۳۸۰). در مکتب روان‌شناختی استدلال می‌شود که اعتماد اساساً یک خصوصیت شخصی است و با ویژگی‌های فردی، خواه به صورت یک خصلت مرکزی شخصیتی یا خصوصیات اجتماعی و جمعیت شناختی از قبیل طبقه، درآمد، سن و جنس مرتبط است (دلیهی و کنت، ۲۰۰۲).

به طور کلی در قلمرو روان‌شناسی، زندگی با اعتماد آغاز می‌شود که بستر مهرورزی و موجبات رشد و انسجام آن را فراهم می‌آورد. در روان‌شناسی، اعتماد یعنی باور و اتکا به کسی که بر اساس آنچه از او انتظار می‌رود، عمل می‌کند. روان‌کاو نامدار اریک اریکسون، اعتماد را مبنای اساسی هرگونه رابطه شخصی می‌داند و شکل‌گیری و رشد اعتماد را یکی از عوامل اصلی در انطباق و سازگاری و ایجاد شخصیت سالم به شمار می‌آورد (کیل و کاوانا، ۱۹۹۶). اریکسون همچنین معتقد است چگونگی شکل‌گیری یا عدم شکل‌گیری اعتماد، نخستین بحران موجود در رشد انسانی است. از نظر او در تقابل میان اعتماد و بی‌اعتمادی، دنیای بعدی انسان ساخته می‌شود (روزنتال، گارنی و مور، ۱۹۸۱). اصولاً کسانی که سطح اعتماد در آنها پایین است و یا دستخوش بی‌اعتمادی هستند، نسبت به افرادی که از اعتماد بالاتری بهره‌مندند، استرس بیشتری را تجربه می‌کنند و از تشویش جسمانی و احساسی بیشتری

رنج می‌برند (کارن، ۱۹۹۴). اعتماد می‌تواند به امنیت بیانجامد. مزلو معتقد است بزرگسالانی که به لحاظ هیجانی سالم هستند، معمولاً نیازهای ایمنی خود را ارضا کرده‌اند (مزلو، ۲۰۰۳)، اما امکان دارد که این نیازها هنوز بر رفتار آنها تأثیر داشته باشند. برای همین، افراد سعی می‌کنند راه‌های پیشگیری از عدم امنیت را به‌کارگیرند تا از زندگی قابل پیش‌بینی و قابل کنترل بهره‌مند شوند (مسمر، ۲۰۰۲).

در حوزه جامعه‌شناسی، اعتماد به عنوان ویژگی روابط اجتماعی یا ویژگی نظام اجتماعی مفهوم‌سازی می‌شود. این دیدگاه برخلاف دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی به زمینه‌های اجتماعی تأکید می‌کند. در این دیدگاه اعتماد بیشتر به عنوان یک ویژگی جمعی مورد توجه قرار می‌گیرد و بنابراین برای محصولات نهادی جامعه قابل کاربرد است (میستال، ۱۹۹۶؛ به نقل از کافی، ۱۳۸۰).

پژوهشگرانی نظیر پاتنام، کلاوس اوفه و سلیگمن اعتماد را به عنوان کنشی معنی‌دار در شبکه‌های اجتماعی می‌بینند که اساس بسیاری از مفاهیم جمعی است (کمالی، ۱۳۸۲). این محققان برای اعتماد ابعاد و گویه‌های متعددی ذکر کرده‌اند. در اینجا با توجه به تعاریف و گونه‌شناسی ارائه شده می‌توان اعتماد اجتماعی را چنین تعریف کرد: «اعتماد اجتماعی عبارت است از درجه‌ای از شناخت و اطمینان نسبت به غیر (از نظر شخصیت، جایگاه، نقش اجتماعی و...) که زمینه‌ساز رابطه متقابل اجتماعی آسان‌تر، سریع‌تر، بی‌پیرایه‌تر و هدفمندتر است. این غیر می‌تواند یک فرد، نهاد، ساختار یا حتی یک امر انتزاعی باشد» (تاج‌بخش، ۱۳۸۳).

کلمن در پژوهشی به تأثیر اعتماد در افزایش سرمایه اجتماعی و به بیان ساده‌تر، به عنوان تسهیل‌گر کنش‌های اجتماعی توجه کرده است. او اعتماد و سرمایه اجتماعی را عامل مؤثری در توفیق برنامه‌ها و تلاش‌های معطوف به توسعه و رشد اقتصادی می‌داند (کلمن، ترجمه صبوری، ۱۳۷۷). زیمِل با طرح مبادله و بیان منافع موجود در پس آن، اعتماد را یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های مبادله قلمداد کرده است. به اعتقاد او بدون اعتماد عمومی افراد به یکدیگر، جامعه تجزیه می‌شود. وبر ضمن تأکید بر کنش اجتماعی، اعتماد را همچون ارزشی می‌داند که در لایه‌های پسین کنش‌ها قرار دارد و می‌تواند به کمک منافع عمل‌گرایانه ایجاد و مستحکم شود (عباس زاده، ۱۳۸۳). جانسون در نظریه خود با تغییر و تحول مداوم مؤلفه اعتماد و عناصری نظیر مقبولیت اجتماعی، مواردی چون پذیرش متقابل، سهیم کردن دیگران در ایده‌ها و... را از شاخص‌های عمده اعتماد اجتماعی برشمرده است (کافی، ۱۳۷۵). لوهمان در باب کارکرد اعتماد معتقد است که نبود اعتماد در جامعه مشکل‌آفرین است. تأکید او بر این است که افراد باید به‌طور ارادی و به مقتضای زمان و ضرورت به دیگران اعتماد کنند. بنابراین، از منظر لوهمان اعتماد یک سازوکار اجتماعی است که در آن انتظارات، اعمال و رفتار انسان‌ها هدایت و تنظیم می‌شود (گیدنز، ترجمه ثلاثی، ۱۳۷۷). پاتنام (۱۹۹۳) نیز اعتماد را پیش‌شرط مشارکت مدنی و توسعه مشارکتی در جامعه می‌داند. امری که در نظر او یکی از بنیان‌های سرمایه اجتماعی در جامعه است. اوسلانر (۲۰۰۰) معتقد است که اعتماد، گرایشی است مبتنی بر یادگیری که در ابتدای کودکی شکل گرفته و حتی در زندگی آینده افراد نیز اثرگذار است. این روند، به‌صورت تدریجی و تحت تأثیر تجربیات دوران کودکی، برای همیشه

ماندگار می‌شود. اورن (۱۹۹۷) و وایتلی (۱۹۹۹) معتقدند که اعتماد، گرایشی است برای جامعه‌پذیری که نه تنها تحت تأثیر شخصیت درونی افراد و تجربیات آغازین آنها، بلکه تحت تأثیر انعکاسات اعمال سایرین در روابط متقابل چهره به چهره و محصولی از تجارب زندگی دوران بزرگسالی افراد است. چلبی (۱۳۷۵) نیز با طرح تعاملات اظهاری و ابرازی و بیان تفاوت‌های آنها تلاش کرده است روابط ابرازی را با روابط اظهاری ترکیب کرده و از این طریق اعتماد بین شخصی را تقویت کند. گفته می‌شود که اعتماد اجتماعی حتی بر رشد شتابان اقتصادی، افزایش بازده رونق اقتصادی، فراهم کردن سود عمومی، ایجاد همبستگی اجتماعی و همکاری، هماهنگی، رضایت از سطح زندگی، ثبات دموکراسی و توسعه و حتی تندرستی و افزایش امید به زندگی نیز اثرگذار است (نیوتن، ۲۰۰۲).

اعتماد اجتماعی هسته مرکزی بسیاری از مفاهیم کاربردی موجود در نظریه‌های علوم اجتماعی است که برای تبیین فرآیندهای زندگی روزمره از جمله رضایت از زندگی، خرسندی، خوش‌بینی، بهزیستی، تندرستی، رونق اقتصادی، آموزش، رفاه، مشارکت، جامعه مدنی، دموکراسی، مردم‌سالاری و در نهایت تولید علمی به کار گرفته می‌شود. در ضمن، اعتماد اجتماعی یکی از اجزاء اصلی سرمایه‌های اجتماعی است و معمولاً آن را به منزله یکی از شاخص‌های کلیدی بررسی سرمایه‌های اجتماعی به کار می‌برند؛ حتی در مواقعی می‌توان گفت که بهترین یا تنهاترین شاخص بررسی سرمایه‌های اجتماعی است (دلیهی، ۲۰۰۳).

روش تهیه

پرسشنامه اعتماد اجتماعی توسط صفاری‌نیا و شریف (۱۳۸۹) بر اساس نظریه جانسون (۱۹۹۳) که مشتمل بر پنج شاخص صداقت، صراحت، تمایلات همکاری‌جویانه، اطمینان و اعتماد کردن می‌باشد، طراحی شده است. پرسشنامه مذکور پس از ساخته شدن، از نظر مفهومی و دقت به‌کارگیری کلمات معادل و جمله‌بندی مناسب توسط چند تن از متخصصان روان‌شناسی مورد مقایسه و بازبینی قرار گرفته است. برای رفع نواقص و ابهامات مفهومی و رسیدن به ترکیب‌بندی سلیس و کم‌نقص‌تر، پرسشنامه توسط گروهی از دانشجویان تکمیل و از آنان خواسته شده تا نظرات خود و کلمات و نکات مبهمی را که احتمالاً مخاطب را دچار اشتباه می‌کند علامت‌گذاری کرده و توضیح دهند. این پرسشنامه بر روی ۶۰۰ دانشجوی کارشناسی (۳۰۰ زن و ۳۰۰ مرد) دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز اجرا شده است.

نمره‌گذاری

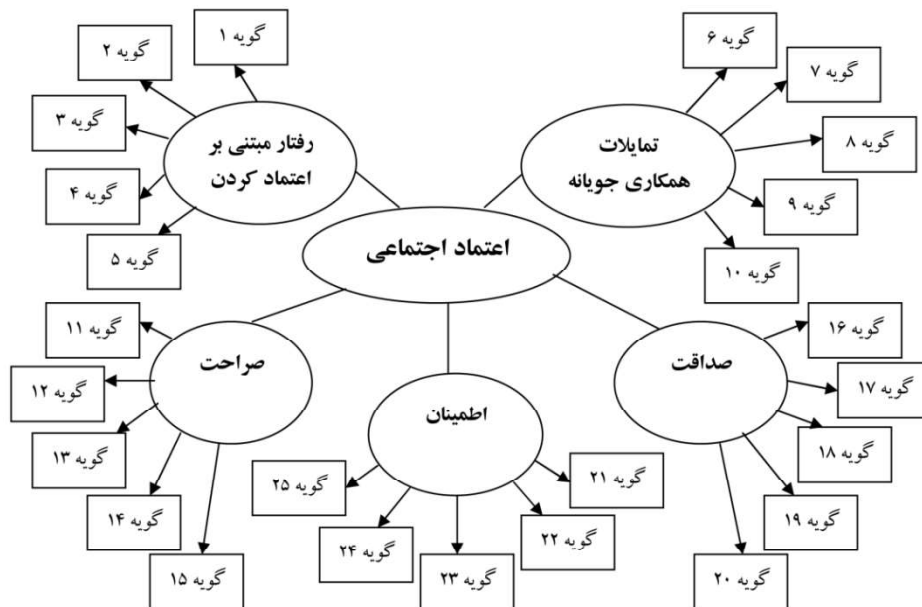
این پرسشنامه که از نوع مداد-کاغذی و خودگزارش‌دهی است، مشتمل بر ۲۵ گویه می‌باشد. گویه‌های ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ خرده مقیاس «رفتار مبتنی بر اعتماد کردن»، گویه‌های ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ خرده

مقیاس «تمایلات همکاری جویانه»، گویه‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵ خرده مقیاس «صراحت»، گویه‌های ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ خرده مقیاس «صداقت» و گویه‌های ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵ خرده مقیاس «اطمینان» را می‌سنجند. نمره‌گذاری گویه‌ها بر اساس مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای به صورت «کاملاً موافق = ۵»، «موافق = ۴»، «نظری ندارم = ۳»، «مخالف = ۲» و «کاملاً مخالف = ۱» انجام می‌شود. بنابراین، حداقل و حداکثر نمره کسب شده از این پرسشنامه به ترتیب برابر با ۲۵ و ۱۲۵ خواهد بود. لازم به ذکر است که گویه‌های ۲، ۴، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۲۰، ۲۳، ۲۴ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند.

پایایی و روایی

در پژوهش صفاری‌نیا و شریف (۱۳۸۹) پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرون‌باخ برای کل پرسشنامه برابر با ۰/۹۵ و برای پنج خرده مقیاس آن به ترتیب برابر با ۰/۹۷، ۰/۹۷، ۰/۹۶، ۰/۹۶ و ۰/۹۶ به دست آمد که میزان رضایت‌بخشی است. همچنین، نتایج پژوهش جهت تعیین روایی محتوایی با استفاده از نظر متخصصان حاکی از روایی محتوایی پرسشنامه و نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل مؤلفه‌های اصلی (PC) از طریق چرخش واریماکس مؤید وجود پنج عامل دارای ارزش ویژه بزرگ‌تر از یک تحت عنوان «رفتار مبتنی بر اعتماد کردن»، «تمایلات همکاری جویانه»، «صراحت»، «صداقت» و «اطمینان» بوده است.

ساختار عاملی

نمونه پرسشنامه

پاسخ‌دهنده عزیز:

این پرسشنامه شامل یک سری گویه‌های مربوط به نگرش شما به اعتماد اجتماعی است. برای هر گویه پنج گزینه ممکن وجود دارد. لطفاً گزینه‌ای را که بیانگر احساس شما می‌باشد علامت بزنید. انتخاب پاسخ برای شما بین گزینه‌های (کاملاً موافق، موافق، نظری ندارم، مخالف و کاملاً مخالف) می‌باشد. لطفاً برای هر گویه فقط یک گزینه را انتخاب کنید.

ردیف	عبارت	کاملاً موافق	موافق	نظری ندارم	مخالف	کاملاً مخالف
۱	به دوستان قدیمی خود اعتماد دارم.					
۲	معتقدم امروزه روزگاری است که به هیچ‌کس نمی‌توان اعتماد کرد.					
۳	علاقه‌مندم که دوستان و آشنایانم نسبت به من اعتماد داشته باشند.					
۴	معتقدم در جامعه باید بنا را بر بی‌اعتمادی نسبت به همه گذاشت، وگرنه عقب می‌مانم و زیان می‌کنم.					
۵	معتقدم واژه‌ها و عباراتی که در ذهنم نسبت به فرد خاصی دارم، به اعتماد و انتظار من از آن فرد رنگ و بو می‌بخشد.					
۶	اگر آشنایی به من مراجعه کند و درد و دل نماید و مشکلی داشته باشد، دوست دارم که هر طور شده به او کمک کنم.					
۷	با دیدن فرد نیازمند از کمک به او خوشحال می‌شوم و بلافاصله درصدد دلجویی و کمک‌رسانی برمی‌آیم.					
۸	معتقدم اگر آشنایی وسیله‌ای را در منزل من و یا همکاری چیزی را در محل کارم جا بگذارد، بلافاصله باید با او همکاری کنم و آن وسیله را در اولین فرصت به آن فرد برسانم.					
۹	علاقه‌مندم در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی با دیگران همکاری کنم.					
۱۰	اگر نیازمندی به من رجوع کند و تقاضای کمک داشته باشد، او را فوراً از سر باز می‌کنم.					
۱۱	با صراحت معتقدم که به وجود آمدن اعتماد نیاز به زمان، امتحان و تجربه دارد.					
۱۲	علاقه‌مندم که نسبت به گذشته، اخلاق و انصاف را بیشتر رعایت کنم.					
۱۳	فکر می‌کنم در جامعه ما هر کس به دنبال کار خودش است تا همکاری با دیگران.					
۱۴	وقتی فرزندم یا یکی از بستگانم بخواهد به تنهایی در شب به محله دیگری برود، نگران او می‌شوم و معتقدم که باید با صراحت نگرانیم را با او در میان بگذارم.					
۱۵	معتقدم مردان در مقایسه با زنان امنیت بیشتری در جامعه دارند.					
۱۶	معتقدم که راست‌گویی و صداقت سبب حفظ اعتماد در جامعه ماست.					

ردیف	عبارت	کاملاً موافق	موافق	نظری ندارم	مخالف	کاملاً مخالف
۱۷	اگر بدهکاری بدهی خود را سر موقع نپردازد و دو سه بار مهلت بخواهد، فکر می‌کنم صادق نیست و قصد دادن بدهی خود را به من ندارد.					
۱۸	معتقدم مردم به دلیل عدم صداقتشان بیشتر باهم درگیر می‌شوند و اختلاف دارند.					
۱۹	علاقه‌مندم با دوستان و آشنایانم در زمینه‌های اجتماعی صادق باشم.					
۲۰	معتقدم وجود ۸ میلیون پرونده سالیانه در دادسراها به دلیل عدم صداقت مردم است.					
۲۱	معمولاً به تعهد یا قول شفاهی دیگران اطمینان دارم.					
۲۲	علاقه‌مندم در امور مالی به دیگران اطمینان کنم.					
۲۳	معتقدم که امروزه مردم در کارها به دلیل داشتن تجربیات منفی زیاد از هم می‌ترسند.					
۲۴	معتقدم اگر کسی یک پیشنهاد به من داشته باشد نباید ریسک کنم و هر کس هر چیزی را گفت قبول کنم.					
۲۵	چیزی را در محل کسب کسی جا گذاشته‌ام و اطمینان دارم در صورت مراجعه به آن محل، آن چیز را به من برمی‌گرداند.					

منابع

- اینگلهارت، رونالد. (۱۳۷۳). *تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته صنعتی*. ترجمه مریم وتر. تهران: انتشارات کویر.
- پورمحمدی، علی اصغر. (۱۳۷۸). *اعتماد به تلویزیون و عوامل مؤثر بر آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
- تاج‌بخش، کیان. (۱۳۸۳). *دموکراسی و توسعه: اعتماد و سرمایه اجتماعی*. تهران: انتشارات شیرازه.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم*. تهران: نشر نی.
- عباس زاده، محمد. (۱۳۸۳). *عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی دانشجویان*. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۴، ۴۰-۳۲.
- کافی، مهدی. (۱۳۷۵). *اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی.
- کافی، مهدی. (۱۳۸۰). *اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن*. فصلنامه اطلاع‌رسانی نمایه پژوهش، ۵، ۵۵-۴۶.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- کمالی، افسانه. (۱۳۸۲). *مطالعه مقایسه‌ای اعتماد اجتماعی در فرهنگ و سیاست*. رساله دکترای

دانشگاه تهران.

- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۷). *پیامدهای مدرنیته*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۰). بررسی مفهوم اعتماد با رویکرد روان‌شناختی - اجتماعی. *فصلنامه اطلاع‌رسانی نمایه پژوهش*، ۱۸، ۳۵-۳۰.
- صفاری‌نیا، مجید. شریف، نسیم. ۱۳۹۰. ساخت و هنجاریابی پرسشنامه اعتماد اجتماعی، مقاله، زیر چاپ.
- Delihey, J. (2003). *Lebensbedingungen und wohlbefinden in Europa*. Bildung: Bonn.
- Delihey, J., & Kenneth, N. (2002). *Who trust? The origins of social trust in seven nations*. New York: Warner Books.
- Jahnson, D. (1993). *Reaching out: Interpersonal effectiveness and self-actualization*. Boston University Press.
- Kail, R.V., & Cavanaugh, J.C. (1996). *Human development*. CA: Brooks/Cole Publishing.
- Karen, R. (1994). *Becoming attached: Unfolding the mystery of the infant-mother bond and its impact on later life*. New York: Warner Books.
- Maslow, A.H. (2003). *Motivation and personality*. India: Pearson Education.
- Messmer, M. (2002). Avoiding stress and burnout. *Strategic Finance*, 83, 7-15.
- Newton, K. (2002). Social trust and political disaffection social capital and democracy. EURSCO conference on social capital: Exeter.
- Orren., G. (1997). *Fall from grace: The public's loss of faith in government*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Putnam, R. (1993). *Civil culture and democracy*. Tehran: Salam Publications.
- Rosenthal, D.A., Gurney, R.M., & Moore, S.M. (1981). From trust to intimacy: A new inventory for examining Erikson's stages of psychosocial development. *Journal of Youth and Adolescence*, 10, 525-537.
- Uslaner, E.M. (2000). Producing and consuming trust. *Political Science Quarterly*, 115, 4-11.
- Whiteley, P.F. (1999). *The origins of social capital*. London: Routledge.